

İkibinli Yıllarda Milan Demokrasinin Güncelliği: Federal Almanya, Avusturya ve Türkiye Örnekleri

Yusuf Şevki HAKYEMEZ*

Giriş

Batı Avrupa'da, II. Dünya Savaşı'ndan önce yaşanan kimi vahim olayların etkisiyle, liberal demokrasinin bilhassa düşünce ve örgütlenme özgürlükleri konusundaki "mutlak" niteliğinin "sınırlı özgürlük" anlayışına doğru kayması sonucu, bu acı deneyimlerin yaşanmaması için savaş sonrası hazırlanan bazı ülke anayasalarında ve uluslararası sözleşmelerde militan demokrasi anlayışı yerini almıştır.

Aslında militan demokrasi liberal demokrasinin uygulandığı ülkelerde ortaya çıkmıştır. Militan demokrasi anlayışı ile birlikte liberal demokratik rejimler şiddetli araç olarak benimsenmeyen, demokrasinin geleceği için ciddi tehdit oluşturan akımların düşüncelerini açıklamasına ve bunların örgütlenmesine özgürlükçü demokratik rejimi koruma nedeniyle sınırlamalar koyabilmektedirler. Ancak bu noktada gerçekleştirilen uygulamaların özgürlükleri gereksiz yere sınırlandırmamasına dikkat edilmelidir.

Kavramın pozitif hukukta benimsenmesinin ardından ilk kez özgürlükçü demokratik temel düzeni korumak amacıyla Federal Almanya'da iki siyasal parti kapatılmıştır. Bundan sonra uzun bir süre Batılı demokrasilerde siyasal parti kapatma yoluna başvurulmamıştır. An-

cak, 2000'li yıllara gelindiğinde bazı olaylar nedeniyle kavram kimi ülkelerde yeniden gündeme gelmiştir. Bu olaylardan birincisi Avusturya'da 3 Ekim 1999 tarihinde yapılan genel seçimlerden aşırı sağcı görüşleri ile tanınan Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ)'nin ikinci çıkarak Şubat 2000'de kurulan hükümete ortak olmasıdır. İkincisi, 2000 yılının sonlarına doğru Federal Almanya'da yine aşırı sağcı bir parti olan Alman Milli Demokratik Partisi (NPD) için Anayasa Mahkemesi'ne kapatma davası açılmasına karar verilmesidir. Üçüncüsü ise Türkiye'de, aslında 1961 Anayasası'nın uygulandığı dönemden beri aralıklarla gündemde olan ve 1990'lı yıllarda gittikçe artan siyasal parti kapatma davaları ve bu konuda yapılan tartışmalardır.

Bu çalışmada militan demokrasi anlayışının siyasal parti özgürlüğü boyutu bağlamında yukarıdaki örnekler üzerinde değerlendirme yapılacaktır. Aslında militan demokrasi hem dünsel özgürlükler hem de örgütlenme özgürlükleri alanında etkisini gösterir. Ancak bu çalışmada konunun örgütlenme özgürlüğü içerisinde yer alan "siyasal parti" özgürlüğü boyutu dikkate alınacaktır.

I-Genel Olarak Militan Demokrasi Kavramı ve Özgürlüklerle İlişkisi

Demokrasi literatürüne bakıldığında birbirinden farklı anlamlarda değişik demokrasi kavramlarının kullanıldığı görülür. Bunlar içeri-

* Yrd. Doç. Dr., KTÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

sinde liberal demokrasi aslında günümüzde kastedilen genel anlama en uygun olanıdır. Bu demokrasi anlayışında özgürlükler çok önemli bir konumdadırlar ve siyasal iktidarlar bu özgürlükleri korumakla görevlidirler.

Geçmişte, liberal demokrasilerdeki özgürlüklerin bu imtiyazlı konumundan faydalanılarak nasyonal sosyalist ve faşist akımlar iktidarı ele geçirmiş ve sonuçta bazı ülkelerde özgürlükçü demokratik rejimleri diktatörlüklere çevirmişlerdir. Yaşanan bu olayların etkisiyle demokrasinin kendisini bu yıkıcı akımlara karşı koruma refleksini bünyesinde taşıması gerektiği görüşü ortaya çıkmış ve bir ölçüde kabul görmüştür. İşte bu yeni anlayışa “militan demokrasi” anlayışı denilmektedir.

Bir tanıma göre militan demokrasi anlayışı, “faşizm, nasyonal sosyalizm, komünizm ve benzeri özgürlükçü demokratik düzeni açıkça tehdit eden ve ortadan kaldırmayı amaçlayan totaliter akımlar karşısında, kendi demokratik değerlerini korumak amacıyla bu tür yıkıcı akımları savunan bireylerin ve grupların ifade ve örgütlenme özgürlüklerini kısıtlayan ve bunlara karşı hukuksal, siyasal ve toplumsal alanda aktif bir tutum içerisine giren, klasik (liberal) demokrasinin 1930’lardan sonra siyasal ve toplumsal koşulların ortaya çıkardığı farklı bir yorumudur”¹.

Bu anlayışın temel amacı özgürlükçü demokratik düzeni yıkıcı sayılan akımlara karşı korumaktır. Bununla birlikte militan demokrasi anlayışının uygulandığı rejimlerde önemli kimi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan birincisi, hangi akımların “yıkıcı” olarak kabul edileceği noktasında karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten siyasal iktidarı elinde tutanlar kolaylıkla muhaliflerini ve onların savunduğu

görüşleri yıkıcı olarak nitelendirebilirler. Bu sayede iktidarlarını da korumuş olurlar. Ancak bu biçimdeki militan demokrasi uygulaması amacını aşmış olur. Böyle bir durumda siyasal iktidarlar, bu kavramı muhaliflerinin sesini kısmada bir araç olarak kullanabilirler ki bunun sonucunda demokratik rejimin özgürlükçü boyutu ciddi biçimde zedelenebilir. Dolayısıyla bir düşüncenin gerçekten özgürlükçü demokratik rejim için tehdit oluşturup oluşturmadığı somut biçimde ortaya konulmalıdır. Örneğin, şiddeti kullanarak amaçlarını gerçekleştirmek isteyen akımlara örgütlenme noktasında kimi sınırlamaların getirilmesi militan demokrasi anlayışı ile rahatlıkla açıklanabilir.

Militan demokrasinin uygulanması aşamasında ikinci önemli sorun, bu anlayış nedeniyle hangi özgürlüklerin sınırlandırılması gerektiği noktasında karşımıza çıkmaktadır. Yaşama hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, yerleşme ve seyahat özgürlüğü gibi demokratik rejimin korunması ile doğrudan ilgili olmayan özgürlüklere bu gerekçeyle müdahale edilmemesi gerektiği öncelikle kabul edilmelidir. Asıl sorun düşünceleri açıklama özgürlüğü ile bu düşünceler etrafında örgütlenme özgürlükleri noktasında ortaya çıkmaktadır. Burada da değişik görüşler ortaya atılmaktadır². Bir görüşe göre militan demokrasi anlayışı nedeniyle yıkıcı akımların soyut düşünce açıklamalarına bile sınırlama getirilmelidir. Diğer görüşe göre ise bunların sadece örgütlenmesi sınırlandırılmalıdır. Kanaatimizce makul olan görüş ikincisidir.

¹ Yusuf Şevki HAKYEMEZ, *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000, s. 33-34. Ertuğrul Özkök bir yazısında kavramı “kendini koruyan militan demokrasi” olarak kullanmaktadır ki bu yanlıştır. Bkz. Ertuğrul ÖZKÖK, “Kendini Koruyan Militan Demokrasi”, *Hürriyet*, 9 Şubat 2000, s. 23 Zaten militan demokrasi anlayışının en önemli özelliği kendini koruma noktasında belirir. Bu nedenle kavrama “kendini koruyan” tanımlamasını eklemekle gereksiz bir tekrarlama yapılmış olur.

² Bu konuda bkz. Münci KAPANİ, *Kamu Hürriyetleri*, Yedinci Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 1993, s. 217-228; Sami SELÇUK, “Düşün Özgürlüğü”, *Düşünce Özgürlüğü*, (Haz: Hayrettin Ökçesiz), HFSA Yayınları, İstanbul, 1998, s. 305; Benjamin E. LIPPINCOTT, *Democracy's Dilemma: The Totalitarian Party in a Free Society*, The Ronald Press Company, New York, 1965, s. 58-64; Çetin ÖZEK, “Devletin Korunması, Terörle Mücadele Yasası ve Bilgilenme Hakkı”, *Değişen Dünya'da İnsan, Hukuk ve Devlet*, Edip F. Çelik'e Armağan, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 240; Bülent TANÖR, *Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası*, İstanbul, 1969, s. 51 vs.

Militan demokrasi gerekçesiyle düşünce özgürlüğünün de sınırlandırılması söz konusu olacaksa, böyle bir durumda totaliter düşünce sahiplerinin görüşlerini en azından demokratik yollardan ifade edebilmesine bile engel konulmuş olur ki bu durum rejimin özgürlükçü niteliğini ciddi biçimde zedeler. Kaldı ki demokrasi karşıtı görüşleri savunan örgütlerin ve özelde siyasal partilerin kurulmasının engellenmesi veya kurulmuşsa hemen kapatılması da rejimin geleceği için kimi sakıncalar doğurabilir. Böyle bir uygulama ile siyasal parti özgürlüğünün bazı akımlar için yasaklanması sonucu ortaya çıkar. Bu durum çoğulcu demokrasi ile çelişebilir. Dolayısıyla örgütlenme özgürlüğünün sınırlandırılması ancak demokrasi için ciddi ve olağanüstü bir tehdidin ortaya çıkması ve şiddetin savunulması gibi zorunlu nedenlerin varlığı durumunda kullanılmalıdır.

Üçüncü bir sorun ise militan demokrasi gerekçesiyle kimi akımların örgütlenme özgürlüklerinin yasaklanması durumunda, bu akımların hukuk dışı yöntemlerle mücadeleye girişmeleri konusunda ortaya çıkmaktadır. Böylece şiddet eylemleri yaygınlaşabilir. Bu nedenle özgürlükçü demokratik düzenin korunması için ciddi zorunluluk olmayan durumlarda özgürlükçü demokrasi ile açıkça bağdaşmayan akımların örgütlenmesine müsaade edilmelidir. Bu sayede hem bu akımı savunanların yer altına itilmesi ve şiddete bulaşması önlenerek kamu düzeni korunmuş olur, hem de tam anlamıyla özgürlükçü, çoğulcu siyasal yapıya doğru yaklaşılır.

Bir diğer önemli sorun siyasal iktidarı elinde bulunduranların "mevcut anayasal düzen"i demokratik yollardan değiştirmeyi amaçlayan girişimlere karşı tanıyacağı serbesti noktasında karşımıza çıkmaktadır. Demokratik ülkelerde anayasalar genellikle nitelikli çoğunluklar tarafından gerçekleştirilen ve tüm bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan belgelerdir. Bu belgelerde değişen koşullara paralel olarak yenilikler yapmak da mümkün olmalıdır. Böyle bir sorun 1982 Anayasası gibi kazüistik yöntemi benimseyen anayasalarda daha fazla önem arz etmektedir. İşte bu noktada eğer militan demokrasi anlayışı mevcut anayasayı öngörülen yöntemlere uygun ha-

reketle değiştirme özgürlüğünün sınırlandırılması biçiminde uygulanırsa, böyle bir durumda demokratik gelişim için ciddi sorunlar ortaya çıkabilir. Oysa militan demokrasi anlayışı, statükonun değiştirilmesinin yasaklanmasından ziyade "özgürlükçü demokratik düzen" in temel niteliklerini değiştirmeme noktasında bir sınır oluşturabilir³. Çünkü ancak bu yöndeki bir değişiklik rejimin özgürlükçü niteliğini kaybetmesine yol açabilir. Diğer ise rejimin yetkinleşmesini sağlar. Buradaki temel sorun mevcut "anayasal düzen" in "özgürlükçü demokratik temel düzen" ile aynı anlamda kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Militan demokrasi anlayışının ortaya çıkmasından sonra özellikle vurgulanması gereken önemli bir husus, bu anlayışın liberal, özgürlükçü demokrasilerde ortaya çıkmış olmasıdır. Çünkü özgürlükler farklı demokrasi anlayışları içerisinde ancak liberal demokrasilerde en geniş biçimde güvence altına alınmaktadır. Yaşanan acı deneyimlerden sonra, bu sınırsız özgürlüğün kimi olumsuz etkilerini bertaraf etmek için ortaya çıkan militan demokrasi anlayışının uygulanması aşamasında yine de liberal demokrasinin "özgürlükçü" boyutuna önem vermek gerekir. Aksi durumda liberal demokrasi anlayışı yok olabilir. Oysa

³ Nitekim Federal Alman Anayasası'nda siyasal parti özgürlüğü noktasında sınırlayıcı özellik taşıyan "hür ve demokratik temel düzen" kavramının "Anayasa'ya uygun düzen" kavramından farklı ve daha dar bir kapsamda olduğu belirtilmektedir. Bkz. Frede CASTBERG, *Freedom of Speech in the West*, Oslo University Press, Oslo, 1960, s. 381. Federal Alman Anayasa Mahkemesi 1956 tarihli Alman Komünist Partisi kararında hür ve demokratik temel düzen kavramını şu şekilde açıklamıştır: "Hiçbir şiddete ve keyfi hakimiyete yer vermeksizin, halkın bizzat geleceğini tayin etme ilkesine dayanan, çoğunluk iradesine uygun, hürriyetçi ve eşitçi bir düzendir. Bu düzenin asgari temel ilkeleri şu şekilde belirtilebilir: Anayasa'da belirtilen insan haklarına saygı, özellikle kişinin yaşam hakkı ve kişiliğini serbestçe geliştirebilmesi, halk egemenliği, güçler ayrılığı, hükümetin sorumluluğu, idarenin hukukiliği, yargının bağımsızlığı, çok parti ilkesi ve tüm partilere Anayasa'ya uygun biçimde örgütlenme ve muhalefet haklarını kullanmayı sağlama". Bkz. *Almanya'da Reddedilen Komünizm*. (Çev: Vedat Alpaslan), Ak Yayınları, İstanbul, 1968, s. 83

militan demokrasi anlayışı liberal demokrasinin özgürlükçü boyutunu sadece belli özgürlükler bağlamında, çok istisnai ve zorunlu durumlarda göz ardı edebilir. Yani militan demokrasi anlayışı çoğulcu yapıyı korumak amacıyla çoğulculuğu bir ölçüde sınırlandırmaktadır. İşte günümüzde değişik ülkelerdeki uygulamada ortaya çıkan sorunların önemli bir kısmı bu noktada karşımıza çıkmaktadır.

Militan demokrasinin özgürlüklerle ilişkisi bağlamında yukarıda belirtilen hususlar sadece teorik düzeyde tartışılan konular değildir. Günümüzde bu anlayış değişik ülkelerde ve uluslararası insan hakları belgelerinde pozitif dayanağa kavuşmuştur. Yapılan tespitler işte bu uygulama örneklerinden esinlenmektedir.

Militan demokrasi anlayışının düşünsel düzeydeki tartışmalarının aslında Batı Avrupa'daki faşist ve nasyonal sosyalist tehlikeden daha önce Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanmış olduğu söylenebilir. Hatta, bu ülkede 1940'lı yıllardan itibaren özellikle komünizme ve bu düşünceyi benimseyenlere karşı duyulan aşırı tepkinin bir sonucu olarak, aslında özgürlükçü demokratik bir rejimde olmaması gereken bir kapsamda mücadele yapılmıştır. "Mc Carthyism" olarak adlandırılan bu dönemde, herhangi bir hukuka aykırı eyleme girişilme bile, adeta sadece komünist düşünceye sahip olmak tek başına suç sayılmaktaydı⁴. Sonuçta bu uygulama, militan demokrasinin amacını da aşacak biçimde, muhalefetteki kesimlerin özgürlüklerinin mevcut iktidar tarafından aşırı derecede sınırlandırılmasına yol açmıştır.

İtalya ve Almanya gibi bazı Batı Avrupa ülkelerinde militan demokrasi anlayışı ise ancak II. Dünya Savaşı'yla gündeme gelmiştir. Bu anlayış anayasal düzeyde ilk kez 1949 Federal Alman Anayasası'nın değişik maddelerinde yer almıştır. Ardından Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de bu anlayışı benimsemiştir. 1961 ve 1982 Anayasaları ile ülkemiz de bu anlayışa yer verilmiştir. Bu konuda diyebiliriz ki 1982 Anayasası'nda öngörülen militan demokrasi anlayışı özgürlükleri en fazla sınırlandıran ve en katı biçimde uygulanan bir örnek niteli-

ğindedir. Ülkemizde militan demokrasi anlayışının güncelliğini kaybetmemesinin önemli bir nedeni 1982 Anayasası'nın bu özelliğidir.

Militan demokrasi anlayışı, demokratik özgürlükçü rejimi yıkıcı akımlara karşı koruma noktasında ağırlıklı olarak hukuksal araçları devreye sokan bir özelliğe sahiptir. Kanaatimizce bu konuda asıl önemli olan özgürlükçü demokratik rejimin kendisini yıkmayı amaçlayan akımları ortaya çıkarmayacak bir düzen oluşturmasıdır. Bu durum hukuksal tedbirlerin yanı sıra siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal önlemleri ve reformları gerektirir. Dolayısıyla toplumlar kendilerini çağın gereklerine uydurabilmek için sürekli gelişme ve yeni değişikliklere açık olmalı, her türlü önerilere ifade imkanı tanınmalıdır. İşte bu noktada toplumun değişik kesimlerinin de demokratik rejimin imkanlarından faydalanmasına fırsat verilmelidir. Demokratik imkanlardan mahrum kalan değişik kesimler zamanla demokratik rejime olan sadakatlerini kaybederler. Unutulmalıdır ki kaybedilen sadakat hukuk yoluyla her zaman yeniden kazanılamaz. Bu noktaya dikkat edilmelidir.

Demokratik rejimin bu biçimdeki değişik imkanlarından faydalanma koşuluna rağmen, yine de özgürlükçü demokrasiyi ortadan kaldıracak faaliyetlere girişenler olursa, son çare olarak demokrasi de özgürlükçü niteliğini korumak için, militan demokrasi gereği bu kişilerin bazı özgürlüklerini sınırlama yoluna gidebilecektir. Ancak bu hukuksal çareye sık sık başvurmamak gerekir. Öncelikle başka çareler aranmalıdır. Çünkü militan demokrasinin öngördüğü tedbirler kolay kolay özgürlükleri sınırlandırılan kişilerin rejimi benimsemeleri sonucunu gerçekleştirmez. Genellikle özgürlükleri sınırlandırılanlar mevcut rejime yabancılaşır ve hukuk dışı yöntemlere başvurarak seslerini duyurma yollarını arayabilirler.

İşte, militan demokrasi anlayışı zorunlu nedenlerle ortaya çıkmasına rağmen, günümüzdeki uygulama aşamasında ciddi sorunları da beraberinde taşımaktadır. Uygulama aşamasında bu hususlar dikkate alınarak hareket edilmelidir. Aksi durumda demokratik rejimin özgürlükçü boyutu belki kısa vadede bazı düşüncelerin örgütlenmesinin yasaklanması ile ko-

⁴ Kapani, s. 227

runabilir ama uzun vadede ciddi sorunlar ortaya çıkabilir. Kaldı ki sık sık yasaklama yöntemine başvuran bir rejimin demokratik niteliği de kökleşip kurumsallaşamaz. Demokratik siyasal kültür biçimindeki bir bilincin yerleşmediği toplumlarda sadece hukuksal önlemlerle sorun her zaman temelden çözülemez.

II-Federal Almanya ve Avusturya'da Aşırı Akımlar - Militan Demokrasi İlişkisi

Militan demokrasi anlayışı, Almanya'daki nasyonal sosyalist dönemin uygulamalarına bir tepki olarak Bonn Anayasası'nda yerini almış ve bu Anayasa'nın uygulandığı dönemin başlarında bu doğrultuda, 1952 yılında nasyonal sosyalist görüşleri ile tanınan Sosyalist Devlet (Reich) Partisi ve 1956 yılında proleterya diktatörlüğünü savunan Alman Komünist Partisi yasaklanmıştır. Bunların dışında 2000'li yıllara gelinceye değin başka bir parti kapatılmamıştır.

Ancak, günümüzde Federal Almanya'da kimi aşırı sağcı, yabancı düşmanı ve şiddeti savunan partilerin varlığı ve özellikle gerçekleştirdikleri eylemler ülkedeki demokratik yaşamı bir ölçüde rahatsız etmektedir. Batı Avrupa'daki diğer demokratik ülkelerde de aşırı sağcı ve ırkçı görüşleri ile tanınan bazı partilerin günümüzde oylarını artırdıkları görülmektedir. Bu da militan demokrasi anlayışının yeniden gündeme gelmesine yol açmaktadır.

A-Günümüzde Batı Avrupa'da İrkçi ve Aşırı Akımların Yeniden Canlanmasının Nedenleri

1 - Batı'da Aşırı Akımların Genel Görünümü

1990'lı yılların başlarından itibaren demokratik yönetime sahip birçok Batı Avrupa ülkesinde aşırı akımlar gittikçe yaygınlaşmaya başlamıştır. Ortaya çıkış nedenleri daha eskilere gitse de, seslerini kamuoyuna 1990'lardan itibaren şiddet kullanma, protesto eylemleri ve hak ve özgürlükleri tehdit etme gibi olumsuz yöntemlerle duyurmaya başlamışlardır. Günümüzde aşırı sağ ve milliyetçi akımlar halen güçlenmeye devam etmektedirler⁵.

⁵ Bakır ÇAĞLAR, "Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve Demokrasi", *Anayasa Yargısı* 9, AYM Yayınları, Ankara, 1993, s. 237-238

Aşırılık (extremism) kavramı anayasa hukuku ve siyaset bilimi kitaplarında genelde demokrasi ve çoğulculuğa zıt bir yönelimin ifadesi olarak kabul edilmektedir⁶. Dolayısıyla aşırılık yanlısı siyasal hareketlerin güçlenmesi ile artık demokratik rejime yeni bir tehdidin gelmekte olduğu sezilmektedir. Bu noktada, sorun karşısında gerekli önlemlerin alınabilmesi için öncelikle sorunun iyi kavranması gerekir.

1990'lı yıllarda aşırı grupların şiddete yönelik eylemleri ilk kez Federal Almanya'da yoğun bir biçimde kendini duyurmaya başlamıştır. Daha önce nükleer silah ve savaş karşıtı gösteri yapan sol görüşlü aşırı gruplarla mücadele eden Alman polisi, bu yıllarda artık neo-nazi, aşırı sağ olarak nitelendirilen ve şiddet kullanan gençlere karşı gerekli tedbirleri almak için uğraşmaktaydı⁷. Bunların bir özelliği de aşırı milliyetçi olmalarıydı. Bu özellik bu grupların eylemlerinde de kendini göstermekteydi. 1990'lı yıllarda Almanya'daki yabancı düşmanlığı şimdiye kadar ki en yüksek düzeye ulaşarak, aralarında yabancıların ölümüyle sonuçlananların da bulunduğu birçok eylem gerçekleştirilmiştir⁸. Federal Almanya'da, Anayasa'yı Koruma Dairesi'nin raporlarına göre, aşırı sağcı gruplar bu ülkede 1991 yılında 1483, 1992 yılında ise 2506 şiddet içeren eylem gerçekleştirmişler ve bu olaylardaki ölüm sayıları sırasıyla 3 ve 17, yaralılar ise 449 ve 687'dir⁹.

1990'lı yılların başında Batı Avrupa'da özellikle sağ kanatta yer alan aşırı partiler ve oy oranları şu şekilde idi: Fransa'da Le Pen'in başkanı olduğu aşırı milliyetçi French Front National (Ulusal Cephe) 1988 Başkanlık se-

⁶ Geoffrey K. ROBERTS, "Extremism in Germany: Sparrows or Avalanche", *European Journal of Political Research*, Volume: 25, Number: 4, June 1994, s. 463

⁷ Peter H. MERKL, "Are the Old Nazis Coming Back?", *The Federal Republic of Germany at Forty-Five*, (Editor: P. H. Merkl), New York University Press, New York, 1995, s. 450-452

⁸ Ibid., s. 456-460

⁹ Roger EATWELL, "Why Are Fascism and Racism Reviving in Western Europe", *The Political Quarterly*, Vol: 65, No: 3, July-September 1994, s. 314

çimlerinde % 14,4 ve 1993 Parlamento seçimlerinde % 12,5 oy almıştı, ancak parlamentoya giremedi. Avusturya'da, Avusturya Özgürlük Partisi, aşırı milliyetçi bir parti olarak 1990 genel seçimlerinde % 16,6 oy alarak 33 sandalye kazanmıştı. Federal Almanya'daki Cumhuriyetçiler Avrupa Parlamentosu seçimlerinde % 7,1 oy alarak sandalye sahibi olmuşlar, Hessen Eyalet Parlamentosu seçimlerinde de % 8,4 oy alarak parlamentoya girebilmişlerdir. İtalya'da çoğulculuğu ve göçmenlerin ülkedeki varlığını kabul etmeyen Kuzeyliler Ligi 1992 tarihinde yapılan ulusal seçimlerde % 8,7 oy alarak parlamentoda 55 sandalye kazanmıştır. İtalya'da ayrıca neo-faşist parti (MSI) 1993 belediye seçimlerinde Roma ve Napoli Belediye Başkanlıklarını sırasıyla % 46,9 ve % 44,4'lük oy oranlarıyla kazanmışlardı. (Mussolini'nin kızı Allesandra Mussolini de bu partiden belediye başkanı seçilmişti). 1992 parlamento seçimlerinde bu parti % 5,4 oranında oy aldı¹⁰. Bu ülkelerin yanında Avrupa Konseyi bünyesindeki Strasbourg Parlamentosu'nda bile Fransa, Belçika ve Almanya gibi ülkelerden seçilerek gelen "Avrupa Sağları" diye bir grup vardır ve bunlar dışarıdan Avrupa'ya göçe karşıdırlar¹¹. 1990'lı yılların sonlarına doğru Batı Avrupa'daki kimi ülkelerde yapılan seçimlerde ise durum şöyledi: 1 Mayıs 1997'de İngiltere'de yapılan genel seçimlerde IRA'nın siyasi kanadı Sinn Fein'in iki lideri Gerry Adams ve Martin Mc Guinness Avam Kamarası'na girmeye hak kazandı¹². 25 Mayıs 1997'deki erken genel seçimlerde Fransa'da aşırı sol parti % 2, Ulusal Cephe ise % 15,3 oranında oy almıştı¹³. Avusturya'da, Özgürlük Partisi, Ekim 1999 seçimlerinde 1990'lı yılların ortalarındaki oy oranı olan % 21,9'luk oy oranını % 27'lere çıkararak ülkede ikinci parti konumuna gel-

miştir¹⁴. Almanya'da 27 Eylül 1998'de yapılan genel seçimlerde Yeşiller % 6,6 ile 46 koltuk ve eski komünist PDS % 5,2 ile 36 koltuk kazandı. Aşırı sağ partiler bu seçimlerde etkin olamadılar¹⁵.

Batı Avrupa'daki bu aşırı sağcı grupların, özellikle şiddete ve ırk ayrımcılığına yönelik tehditlerinden kurtulabilmek için militan demokrasinin daha etkin biçimde devreye sokulması önerilmektedir¹⁶. Bize göre de şiddet olaylarını gerçekleştiren örgütleri ve şiddeti savunan siyasal partileri yasaklamak ve onlara karşı hukuken söz konusu olabilecek türlü önlemleri almak gerekir. Ancak militan demokrasinin her şeyi pozitif hukuk mantığıyla çözebileceği iddiasına fazla kapılmamak gerekir. Bunun en açık kanıtı Federal Almanya örneğidir. Değişik ülkeler içerisinde Federal Alman Anayasası ve hukuki mevzuatı en yaygın biçimde militan demokrasiyi benimsemiştir. 1949'dan 1990'lara gelinceye değin yıkıcı ve aşırı uçları engelleyici etkisi kendini bir ölçüde göstermekle birlikte, 1990 sonrasında siyasal ve toplumsal alanda militan demokrasi ile amaçlananın dışında bazı gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu nedenle, sonuçta bu tür eylemlerle mücadele edebilmek için sadece hukuki tedbirlerin değil, bunun yanında toplumsal gerçeklerden yola çıkarak kimi ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel reformların da gerçekleştirilmesi gerekir. Bu bağlamda alınacak önlemlerde soruna demokrasi içerisinde özgürlükçü ve çoğulcu yapıyı zedelemekten çözüm yolu aranmalıdır¹⁷. Bu süreçte hangi değişikliklerin yapılması gerektiğini bilebilmek için bu ülkelerdeki aşırı akımların yeniden doğuş nedenlerine bakmak gerekir.

2 - Aşırı Akımların Yeniden Canlanmasının Nedenleri

Batı Avrupa ülkelerinde, 1990'lı yıllarda bazı siyasal partilerin aşırı milliyetçi ve yabancı

¹⁰ Bu bilgiler için bkz. Eatwell, s. 313-314; David HINE, *Governing Italy: The Politics of Bargained Pluralism*, Clarendon Press, Oxford, 1993, s. 76

¹¹ Çağlar, "Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve Demokrasi", s. 237

¹² Bkz. *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1997, s. 10

¹³ Bkz. *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1997, s. 10

¹⁴ "Fascism Resurgent", *The Economist*, October 7th 1999

¹⁵ Bkz. *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1998, s. 9

¹⁶ Bkz. Merkl, s. 473

¹⁷ Namık Kemal ÖZTÜRK, "Etnik Sorunlar ve Politik İstikrar", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 3, Eylül 1998, s. 13-16

karşıtı görüşlerle oylarını artırdıkları ve bu görüşlerin toplumların değişik kesimleri tarafından benimsendiği gözlemlenmektedir. Kökleşmiş demokratik kurumları ve siyasal kültürlerinin değişen özelliğine göre bazı ülkelerde bu görüşler daha yoğun biçimde benimsenilmektedir. Faşist ve ırkçı grupların gelişimi her ülkenin ulusal boyuttaki farklı özellikleri ile doğrudan ilgilidir. Bunun yanında tüm ülkelerde ortak bazı nedenlerin olduğu da söylenebilir. Ancak bu grupların gelişimi tek bir olgu ile açıklanamayacak kadar karmaşıktır.

a - Sosyal ve Ekonomik Değişim

Aşırı sağ ve milliyetçi grupların Avrupa'da güçlenmesinin önemli bir nedeni 1970'lerden bu yana etkisini gittikçe artırarak gösteren işsizliktir¹⁸. Gerçi İtalya'da, Kuzeyliler Ligi'nin güçlenmesinde yönetimdeki rüşvet ve yozlaşma da sosyal bir neden olarak etkin olmuştu, ama asıl etken Kuzey'deki otomobil sektöründeki ani iktisadi durgunluktu¹⁹. Bunun gibi Federal Almanya'da da bir işsizlik sorunu yaşanmaktadır. Ancak bugünkü ekonomik durum 1930'larda Hitler'in iktidarı ele geçirdiği dönemdekinden çok daha olumlu bir düzeydedir²⁰. Bununla birlikte Almanya'daki ekonomik gelişmeye rağmen, işsizlikte asıl sorun dışarıdan gelen işçilerden kaynaklanmaktadır. Federal Almanya'da 1950'lerde acil işgücü ihtiyacını karşılamak için değişik ülkelerden gelen misafir işçiler ülkede 1986'da tüm işçilerin % 15'ini oluşturmaktaydı²¹. Bu nedenle de ülkede boşta kalan Alman gençleri aşırı sağcı örgütlere kolaylıkla katılabilmekteydi.

Batı Avrupa'da işsizliğin önemli bir nedeni bu ülkelerin büyük bir çoğunluğunun fabrikalarını işgücü, hammadde ve pazar gibi maddi olanakların daha uygun olması nedeniyle Üçüncü Dünya Ülkelerinde kurmalarıyla ilgilidir. 1993'te Fransız Senatosu'na sunulan bir raporda, ülkedeki işsizliğin en önemli nedeni-

nin büyük fabrikaların Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde kurulmasından kaynaklandığı belirtilmektedir²².

Aşırı akımların Federal Almanya gibi kimi ülkelerde canlanmasının bir nedeni de bu ülkelere olan insan göçü ve siyasal sığınma talepleridir. Federal Almanya'da, yukarıda belirtildiği gibi, ekonomik gereksinim yüzünden büyük bir yabancı işçi kitlesi yer almaktadır. Bu işçilerden birçoğu ekonomik nedenlerden dolayı vatandaşı olduğu devletten ayrılmakla kalmıyor; aynı zamanda Almanya'nın vatandaşı olmak istiyor. 1992 OECD raporlarına göre Batı Avrupa ülkelerinde siyasal sığınma için yapılan müracaatların % 72'si Almanya'ya yapılmıştır²³. Bu bağlamda, 1970'lerde işsizliğin kendini hissettirmeye başlaması sonrası Almanya'da, 1980'lerde güçlenmeye başlayan aşırı sağcı Cumhuriyetçiler ülkede yabancı düşmanlığının alevlenmesine neden olmuştur²⁴. Batı Avrupa ülkelerindeki işsizlik ve yabancı düşmanlığı böylece özellikle toplumun işsiz ve kültürsüz kesimleri üzerinde olumsuz etki yaparak, onların aşırı milliyetçi görüşleri savunmasına neden olmaktadır.

Doğu Bloku ülkelerindeki çöküşün de halkın aşırı soldan soğuyup aşırı sağ görüşleri benimsemesine neden olduğu söylenebilir. 1990'larda komünizmin çökmesi Batı Avrupa ülkelerinde aşırı sağcı görüşler açısından adeta yeniden doğum etkisi yapmıştır²⁵.

Değişik ülkelerde ırk ayırımına karşı bir ölçüde toleranslı davranılması veya sessiz kalınması bile bazen faşist grupların işine yarayabilir. Özellikle genç kuşaklarda oluşan ırk ayırımına yönelik alt kültür, Batı Avrupa ülkelerinde son yıllardaki işsizlik ve şiddet olaylarının da etkisi ile kamuoyu oluşturabilecek kimi karizmatik liderler ya da kanaat önderleri tarafından adeta istismar edilerek, faşist grup-

¹⁸ *ibid.*, s. 7; Eatwell, s. 317

¹⁹ Eatwell, s. 317

²⁰ Merkl, s. 435

²¹ Gerhard BRAUNTHAL, "Public Order and Civil Liberties", *Developments in West German Politics*, (Editors: G. Smith/W. E. Peterson/P.E. Merkl), Duke University Press, Durham, 1989, s. 12

²² Eatwell, s. 325

²³ *ibid.*, s. 317-318

²⁴ Gordon SMITH, "The Moderate Right in the German Party System", *The Federal Republic of Germany at Forty-Five*, (Editor: P. H. Merkl), New York University Press, New York, 1995, s. 274

²⁵ Roberts, s. 474

ların doğup gelişmesine neden olmaktadır²⁶. Bu nedenle faşist akımların ırk ayrımını vurgulayıcı propagandası halkı kin ve nefret duyguları ile donattığı için yasaklanmaktadır.

b - Siyasal ve Kurumsal Etmenler

Bir ülkede aşırı görüşlerin ortaya çıkabilmesinde o ülkenin siyasal kültürünün de etkisi vardır. Demokratik siyasal kültürün zengin olduğu İngiltere’de, Almanya’daki gibi yoğunlukta şiddet taraftarı faşist grupların var olduğu söylenemez. Alman demokrasi deneyiminin köklü bir geçmişinin olmaması bu ülkede demokratik siyasal kültürün de istenilen düzeyde gerçekleşmesini güçleştirmektedir²⁷. Almanya’da 1930’larda totaliter bir yönetimin işbaşında olması, 1950’li yıllarda iki aşırı uç partinin yasaklanması ve 1990’lara gelindiğinde şiddeti savunan grupların toplumsal barışı zedelemesi bu ülkede demokrasinin iyi işlemediğinin kanıtıdır²⁸. Aslında demokratik rejimin kurumsallaştığı ve demokratik kültürün zengin olduğu ülkelerde aşırı görüşler kolay kolay ortaya çıkıp birden güçlenemezler. Aşırı grupların ortaya çıkıp güçlenmesi bir ülkede demokrasinin iyi işlemediğinin göstergesidir. Bu bağlamda siyasal aşırılık demokratik sistemin sorunları çözme yeteneği konusunda bir “barometre” görevi ifa etmektedir²⁹.

Yürürlükteki seçim sistemi de ülkenin ideolojik açıdan toplumsal bütünlüğü konusunda önemli ipuçları verebilir. Çoğunluk sisteminin uygulandığı İngiltere ve ABD’de demokratik siyasal kültür daha zengindir, siyasal iktidarda tek parti bulunduğu için istikrarlı yönetimler egemendir. Oy verenler de oylarının boşa gitmemesi için iki büyük partiden birini tercih ederler³⁰. Etnik ve sosyal bölünmelerin olduğu ülkelerde bu sistemi uygulamak demokratik açıdan sakıncalıdır. Böyle ülkelerde nisbi temsil sistemi uygulanırsa halkın tercihleri siyasal

alana adaletli biçimde yansiyabilir. Nisbi temsilin uygulandığı bir ülkede bir partinin tek başına iktidara gelmesi zordur. Doğal olarak etnik ve sosyal bölünmeler demokratik başarıyı zorlaştırma sonucunu doğurmaktadır³¹. Bu süreçte totaliter eğilimli partiler de koalisyona ortak olabilmektedirler. Sonuçta bu durum bir yandan onların güçlenmesine, öte yandan da hükümette yer aldıkları için siyasal alanda adeta meşru kabul edilerek antidemokratik hedeflerine daha kolay ulaşmalarına yardımcı olabilmektedir.

Bunun dışında, kimi durumlarda iktidardaki siyasal partilerin ideolojileri ve özellikle politikaları da aşırı grupların eylemlerini etkileyebilir. Siyasal iktidarlar eğer aşırı grupların savunduğu antidemokratik amaçları destekler nitelikte kimi politikalar uygularsa, bu durum antidemokratik grupların amaçlarını gerçekleştirmeye katkı sağlayabilir. Örneğin, Federal Almanya’da, göçmenlerin kolaylıkla siyasal sığınma hakkını kazanabilmesinin parlamento tarafından kaldırılmasının hemen ardından Solingen’de aşırı sağcı kişiler tarafından kundaklama sonucu 5 Türk öldürülmüştür. Yani, Alman Parlamentosu’nun bu kararı neo-naziler tarafından adeta “yabancılar burada istenmiyor” biçiminde algılanarak, bu kararın hemen ardından bu varsayımı destekleyen olaylar yaşanmıştır³².

Bu etmenlerin dışında medyanın aşırı grupların görüş ve faaliyetleri lehine takınacağı tavır da bunların gelişmesine katkıda bulunabilir. Bu nedenle medyanın körü körüne desteklemeden öte sağduyulu bir tavır takınması bu grupların gelişimini bir ölçüde engelleyebilir³³.

B-Federal Almanya’da Militan Demokrasi

1-Kavramın Anavatanı ve Pozitif Dayanağı

Militan demokrasi anlayışı ulusal düzeyde ilk kez 1949 Bonn Anayasası’nda pozitif dayanağa kavuşmuştur. Bu Anayasa’da, hem bireysel hem de örgütsel düzeydeki kimi temel hak ve özgürlüklere yönelik militan demokrasi

²⁶ Eatwell, s. 318, 323

²⁷ *ibid.*, s. 316

²⁸ Bingham POWELL, *Çağdaş Demokrasiler: Katılma, İstikrar, Şiddet*, (Çev: Mehmet Turhan), Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasal İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, 1990, s. 28

²⁹ Bkz. Roberts, s. 481

³⁰ Eatwell, s. 321

³¹ Powell, s. 57-64

³² Eatwell, s. 322

³³ *ibid.*, s. 322

tedbirleri yer almaktadır. Bireysel düzeyde, Anayasa'nın 18. maddesinde temel hak kaybı ile ilgili olarak şu hüküm yer almaktadır: "Her kim, hür ve demokratik temel düzene karşı mücadele amacıyla, düşünceleri açıklama hürriyetini, özellikle basın hürriyetini (madde: 15/1), eğitim hürriyetini (madde: 5/3), toplanma hürriyetini (madde: 8), dernek kurma hürriyetini (madde : 9), mektup, posta ve haberleşmenin gizliliğini (madde: 10), mülkiyet hakkını (madde: 14) ya da sığınma hakkını (madde: 16/2) kötüye kullanırsa, bu temel hakları kaybeder. Hakkın kaybına ve bunun ölçüsüne Federal Anayasa Mahkemesi karar verir."³⁴

Militan demokrasiyi bu çalışmada ele aldığımız kapsamıyla, yani siyasal parti özgürlüğü alanında ifade eden hüküm Anayasa'nın siyasal partilerle ilgili 21. maddesidir. Bu maddenin ikinci fıkrasında siyasal partilerin uymaları gereken ilkeler ve kapatılmaları şu şekilde düzenlenmiştir: "Amaçlarına ve taraftarlarının tutumuna göre hür ve demokratik temel düzeni zedelemek ya da ortadan kaldırmak ya da Federal Alman Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye atmak eğiliminde olan partiler, Anayasaya aykırıdır. Anayasa'ya aykırılık sorunu hakkında Federal Anayasa Mahkemesi karar verir. Konunun ayrıntılarını federal kanunlar düzenleyecektir."³⁵ Böylece Federal Alman Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye sokma, hür ve demokratik temel düzeni ortadan kaldırmayı amaçlama ve hür ve demokratik temel düzeni zedelemek siyasal partilerin kapatılmasını sonuçlandıracaktır.

Anayasa Mahkemesi bu maddeye dayanarak 1950'li yıllarda iki siyasal partiyi kapatmıştır. Birincisi 1952 yılında kapatılan ve faşist görüşleri ile tanınan Sosyalist Devlet (Reich) Partisi'dir. Bu partinin kapatılmasının nedeni olarak Anayasa'nın 21/2. maddesinde belirtilen hür ve demokratik temel düzenin birçok ilkesini zedelemiş olması gösterilmiştir. Çünkü bu parti iç teşkilat olarak "führer" ilkesine göre kurulmuş, Weimar dönemindeki fe-

laketleri ortaya çıkaran Nazi Partisi'ne halef bir parti olarak kendini göstermiş, yabancı düşmanlığının yeniden canlanması için çalışmış ve özetle insan hakları esasını açıkça inkar eden amaçları benimsemiştir³⁶.

İkincisi ise 1956'da kapatılan Alman Komünist Partisi'dir³⁷. Bu parti yöntem olarak proleterya diktatörlüğünü esas almıştı. Anayasa Mahkemesi, kapatma kararında önce proleterya ihtilali ve diktatörlüğü teorisini ayrıntılı biçimde incelemiş ve daha sonra bu diktatörlükteki devlet ve toplum görüşünün hiçbir biçimde hür ve demokratik temel düzen ile bağdaşmayacağını belirtmiştir³⁸. Dolayısıyla bu parti ideolojisinden dolayı değil, mücadele yönteminin Anayasa'ya aykırılığından dolayı kapatılmıştır³⁹. Bu partinin kapatılmasının ülkede komünistleri siyasal alandan dışlayıp yer altında şiddet eylemlerine sevk edeceği ileri sürülmüştür⁴⁰. Bunun yanında uzun vadede barışçıl toplumsal gelişme ve dönüşümün gerçekleşmesinde bu partinin kapatılmasının olumsuz bir etki yapabileceği iddia edilmiştir⁴¹.

Böylece ülkede militan demokrasi anlayışı etkisini açıkça hissettirmeye başlamıştır. Siyasal partiler noktasında günümüze kadar Federal Anayasa Mahkemesi başka bir parti kapatmamıştır. Ancak, militan demokrasinin bireysel özgürlükler alanında etki gösterdiği temel hak kaybı noktasında Anayasa Mahkemesi değişik zamanlarda kararlar verebilmektedir⁴². Yani ülkede militan demokrasi değişik zamanlarda ve farklı alanlarda etkisini göstermektedir.

³⁶ Bkz. Doğu PERİNÇEK, "Federal Almanya'da Neo-Nazi Sosyalist Rayh Partisi'nin (SRP) Yasaklanması", *AÜHF*, Cilt: XXV, Sayı: 3-4, 1968, s. 284

³⁷ Kararın tam metni için bkz. *Almanya'da Reddedilen Komünizm*, passim

³⁸ Bkz. *ibid.*, s. 109-142

³⁹ Coşkun SAN, *Bonn Anayasasına Göre Siyasal Partilerin Kapatılması*, Ankara Yarı Açık Cezaevi Matbaası, Ankara, 1966, s. 41

⁴⁰ *ibid.*, s. 46

⁴¹ Castberg, s. 390

⁴² Bu konuda bkz. Zafer GÖREN, *Temel Hak Genel Teorisi*, III. Baskı, DEÜHFY, Ankara, 1995, s. 41-42

³⁴ Bkz. Yaşar GÜRBÜZ, *Anayasalar*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 53

³⁵ Bkz. *ibid.*, s. 54-55

2-Günümüzdeki Durum

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1990'lı yıllardan itibaren Federal Almanya'da özellikle aşırı sağcı ve yabancı düşmanı görüşleri savunan ve değişik düzeyde şiddet eylemlerine karışan siyasal partilerin seslerini giderek yükseltmesi siyasal parti özgürlüğü alanında militan demokrasiyi yeniden gündeme getirmiştir. Son yıllarda ülkede yaşanan şiddet olayları ve yabancı düşmanlığı özellikle kamu düzenini ciddi biçimde rahatsız etmiştir.

Bunun ardından 2000 yılının sonlarına doğru Federal Alman Hükümeti ve Federal Konsey aşırı sağcı Alman Milli Demokratik Partisi (NPD)'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne dava açmaya karar verdiklerini açıklamışlardır. Kapatma yönündeki başvuru için girişim ülkede en son yabancılara ve özellikle Musevi sinagoglarına, kurumlarına ve mezarlıklarına yönelik saldırılardan sonra gündeme gelmiştir⁴³. Böylece Anayasa Mahkemesi uzun bir aradan sonra yeni bir siyasal parti kapatma davası ile karşı karşıya gelmiştir.

Son yıllarda özellikle Federal Almanya'daki şiddet olaylarının yoğunluğuna bakıldığında, bu olayların ağırlıklı olarak yabancı düşmanı ve aşırı sağcı bazı görüşlerin savunucuları tarafından gerçekleştirildikleri görülmektedir. Bu süreçte aşırı sağcı partiler de gerçekleştirilen eylemleri benimsemiş ve savunma biçiminde tavırlar takınabilmiştir. Bunun sonucunda bu siyasal partiler aslında demokratik rejimdeki asli işlevinden uzaklaşmış oldular. Düşüncelerin şiddet yoluyla ifade edilmemesi gerektiği dikkate alınırca söz konusu eylemleri gerçekleştiren ya da gerçekleştirenleri savunan siyasal partilerin faaliyetlerine değişik biçimde sınırlamaların getirilmesi gerekebilir.

Özgürlükçü bakış açısıyla olaya yaklaşılması durumunda bile bu partilerin yaptıkları makul karşılanamaz. Çünkü siyasal partiler savundukları görüşleri barışçıl yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışmalıdırlar. Aksi durumda toplumda güvenlik ve düzen sağlanamaz. Kaldı ki yabancı düşmanlığı ve ırkçılık aslında

başkalarının kimi temel özgürlüklerini ortadan kaldırmayı amaçlayan düşüncelerdir. Dolayısıyla bir partinin faaliyetlerinde şiddetin ve yabancı düşmanlığının söz konusu olması durumunda buna sınırlama getirilebilir.

Bununla birlikte sadece yabancı düşmanı görüşlere sahip olduğu ve aşırı sağcı görüşleri savunduğu için partileri yasaklamak bu görüşün taraftarlarını yer altına itebilir ki böyle bir durumda olayın üzerine gitmek zorlaşır. Bir partinin kapatılmasına ancak bu partinin şiddete bulaşması ve dolayısıyla özgürlükçü demokratik düzen için ciddi bir tehdit oluşturması durumunda başvurulmalıdır. Bu bakış açısıyla olaya yaklaşıldığında Alman Milli Demokratik Partisi'nin kapatılması davasının açılması zamanlaması makul karşılanabilir.

Her ne kadar partinin kapatılmasının son çare olarak kabul edilebileceği belirtilse de kapatma kararının da kesin çözüm olacağını düşünmek yanlıgı olur. Bunun en açık kanıtı da yine Federal Almanya uygulamasında karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkede 1930'lu yıllarda yaşanan acı deneyim sonucunda oluşturulan yeni Anayasa'da özgürlükçü demokratik temel düzen için tehlikeli sayılan partilerin yasaklanacağı öngörülmüş ve bu gerekçeyle 1950'li yıllarda aşırı sağ ve aşırı sol kesimden iki siyasal parti kapatılmıştır. Buna rağmen günümüzde benzer sorunlar bu ülkenin gündeminde yer almaktadır. Ülkede hukuksal tedbirlerle gerçekleştirilmeye çalışılan "iki ucu kapalı sınırlı çoğulcu yapı" 1970'li yıllardan sonra fiilen aşılmaya başlamıştır. Bu yıllardan itibaren ırkçı görüşleri savunduğu için demokrasi ile bağdaşması mümkün olmayan partiler yeniden kurulmuş olmasına rağmen hemen kapatılmamıştır ve bu olumlu kabul edilmelidir. Kurulmuş olan bu partilerin özgürlükçü demokratik düzen için somut bir tehlike oluşturmaması nedeniyle parti yasağına ilişkin anayasa hükmü devreye sokulmamıştır⁴⁴. Bu biçimdeki partilerin kapatılmasına son çare olarak başvurulmalıdır. Ama belirtmek gerekir ki bundan daha önce ülkede militan demokrasinin özgürlükler noktasındaki olumsuz etkisini berta-

⁴³ Bkz. *Cumhuriyet*, 20-11-2000

⁴⁴ Fazıl SAĞLAM, *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, Beta Yay, İstanbul, 1999, s. 10-11

raf edebilecek değişik politikaların hayata geçirilmesi gerekir. Bu sayede belki de artık şiddete bulaşan fikirlerin doğması engellenebilir. Yani salt militan demokrasi anlayışı ile siyasal partileri yasaklayarak demokratik rejimi korumaya çalışmak uzun vadede umulan sonucu vermeyebilir ve bu durum ülkede demokrasinin kurumsallaşmasına ve özgürlükçü yapının oluşmasına engel olabilir.

C-Avusturya

Günümüzde militan demokrasinin gündeme gelmesi ile ilgili önemli bir gelişme 1999 yılının sonlarında Avusturya'da yapılan genel seçimle yaşanmıştır. Aşırı sağcı görüşleri ile tanınan Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) sandıktan ikinci parti olarak çıkmış ve ardından kurulan hükümete ortak olmuştur. Bunun üzerine ülke içinden ve dışından çeşitli tepkiler gündeme gelmiştir. Özellikle uluslararası alandaki tepkiler daha fazla ön plana çıkmıştır. Söz konusu tepkiler özgürlükçü demokrasi ve özgürlükler rejimi için sakıncalı sayılan bir partinin iktidara gelmesinin sakıncalarına işaret etmeyi amaçlıyordu. Böylece militan demokrasi anlayışı Avusturya örneğinde biraz da uluslararası ilişkiler bağlamında etkisini göstermeye çalışmıştır. Bu olayı tahlil edebilmek için bu partinin iktidara ortak olma sürecini biraz daha ayrıntılı ele almak gerekir.

1950'li yıllarda kurulan Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), 1970 yılından 1986'ya kadar liberallerin elinde iken, bu tarihte, Jörg Haider'in başkanlığa geçmesiyle liberaller parti içerisinde marjinalize edildi. Bu değişimden beri partinin en önemli özelliği ırkçılık ve Haider'in iktidarı ele geçirme hırsı olmuştur⁴⁵. Haider, nazi sempatzanı olarak, Hitler döneminin uygulamalarından rahatsızlık duymamaktaydı. Bunun yanında parti aynı zamanda ülkeye dışarıdan göçe karşı politikalar

savunmaktaydı⁴⁶. Partinin ideolojisinin oluşumunda nasyonal sosyalizm önemli rol oynamıştır. Parti faşizmi tam istihdamı gerçekleştirebilecek bir anlamda halka cazip göstermeye çalışıyordu⁴⁷.

Bu özelliklere sahip olan parti 1999 yılının Ekim ayında yapılan seçimde % 27 oy alarak ikinci parti olmuştur⁴⁸. Partinin başarısında özellikle son on beş yılda ülkenin siyasal ve ekonomik durumu önemli rol oynamıştır. 1987-1999 yılları arasında iktidarda olan koalisyon hükümetinin neo liberal politikaları ge-reği gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının olumsuz sonuçları, refah devletinin etkisinin azalması ve piyasalardaki düzensizlik gibi ekonomik etmenler Özgürlük Partisinin işine yaramıştır⁴⁹. Öte yandan siyasal ortamın kötü olması, diğer partilere karşı duyulan güvensizlik ve diğer partilerin gereksiz ve bıktırıcı tartışmaları da partinin yükselişinin önemli siyasal nedenleridir⁵⁰.

4 Şubat 2000'de Haider'in partisinin ortak olduğu yeni hükümet kurulunca İsrail bu ülkedeki büyükelçisini hemen geri çekti ve Avusturya'nın aynen 70 yıl önceki Almanya gibi olduğunu söyledi. Bunun yanında ABD de büyükelçisini bu ülkedeki gelişmeleri istişare etmek için geri çağırıldı; Avrupa Birlięi'nin 14 üyesi Özgürlük Partisi'nin yer aldığı bir Avusturya ile resmi ilişkileri geliştirmeme kararı aldı⁵¹. Uluslararası alanda özellikle Avrupa Birlięi'ne üye devletler tarafından bu ülkenin yalnızlığa terk edilmesinin ülkede muhalefetin mücadelesini yüreklendireceği yorumları yapılmıştır⁵².

⁴⁶ "Fascism Resurgent", *The Economist*, October 7th, 1999; Donald G. McNEIL, "Austria and Democracy", *New York Times*, 5 October 1999

⁴⁷ Kuhn, s. 23

⁴⁸ Bkz. "Fascism Resurgent", *The Economist*, October 7th, 1999

⁴⁹ Kuhn, s. 22, 29

⁵⁰ Lonnie JOHNSON, "On The Inside Looking Out: Austria's New ÖVP-FPÖ Government, Jörg Haider and Europe", *Central Europe Review*, Vol: 2, No: 10, 13 March 2000, s. 7 ;McNeil, "Austria and Democracy", *New York Times*, 5 October 1999

⁵¹ Bu tepkiler için bkz. Johnson, s. 1

⁵² Bkz. Kuhn, s. 33

⁴⁵ Rick KUHN, "The Threat of Fascism in Austria", *Monthly Review*, Volume: 52, No: 2, June 2000, s. 21-23, 27-28. Parti geçmişte liberal bir kimliğe sahip olmasına rağmen bugün bir "führer" partisine doğru kaymaktadır. Çünkü partiye bağlılık Haider'e bağlılık anlamına gelmektedir. Bkz. Kuhn, s. 28

Ülke içerisinde de hükümetin kurulmasının ardından tepkiler ortaya konulmuştur. Bunlardan en önemlisi 19 Şubat 2000'de Viyana'da 300 bin kişinin katıldığı protesto gösterisi olmuştur. Bunun üzerine Haider, sembolik bir gelişme olarak taktik gereği partideki üst görevinden çekilmiştir⁵³.

Aslında hükümet programına bakıldığında burada radikal ve göze batan bir şeyin yer almadığı görülmektedir. Burada Hükümet programı ile Haider'in kişiliğini birbirinden ayırmak gerektiği belirtilmektedir. Çünkü Haider hükümette yer almamaktaydı. Hükümet programında ırkçılıkla ilgili bir hüküm yer almamakta; sadece demokratik çerçevede kalacak şekilde yabancılara yönelik hükümler yer almamaktaydı. Örneğin; yabancılara yönelik kotalar azaltılıyor, hukuka aykırı biçimde ülkeye girenlere yönelik tedbirler öngörülüyor, yabancuların vatandaşlık kazanması için gerekli bekleme süresinin uzatılması öneriliyordu⁵⁴.

Avusturya Özgürlük Partisi'nin 2000 yılında iktidara gelmesinde, aynen 1933 yılında Hitler'in demokratik yoldan iktidara gelmesinde olduğu gibi bir benzerlik olduğu ve bundan kaygı duyulduğu belirtilmektedir⁵⁵. Seyir yönünün Hitler örneğindeki gibi olması hemen buna karşı önlem alınmasını gerektirmemelidir. Partiye yönelik müdahale evresinin çok isabetli tayin edilmesi gerekir. Bir partinin iktidara gelmesi anında değil, iktidardaki faaliyetlerine göre değerlendirilmesi önemli bir husustur. Dolayısıyla bu partiye yönelik kapatma davasının açılması için onun iktidardaki eylemlerine bakmak gerekir⁵⁶. Başka bir ifade ile bir siyasal partiyi militan demokrasi gerekçesiyle yasaklamak için "soyut tehlikenin varlığı"ni yeterli saymamak gerekir. Gerçekleştirdiği eylemlere bakmadan önlem alınması aslında o partinin özgürlüğünü ölçsüz biçimde sınırlandırabilir.

⁵³ *ibid*

⁵⁴ *ibid*, s. 22

⁵⁵ Johnson, s. 5

⁵⁶ Benzer görüş için bkz. Erdoğan TEZİÇ, 12 Şubat 2000 *Hürriyet Cumartesi*'de kendisiyle yapılan söyleşi, s. 9

Günümüz demokratik rejimlerinde siyasal partilerin muhalefette her şeyi söylemesinin kolay olduğu, asıl zorluğun iktidara geldiğinde bunları gerçekleştirme noktasında ortaya çıktığı düşünüldüğünde, Özgürlük Partisi'nin gösterilen tepkilerden sonra demokratik platforma doğru kayabileceği ileri sürülebilir⁵⁷. Nitekim, Haider hükümette yer almasa da, partisinin katıldığı hükümetin oluşturduğu programda ırkçı politikaların yer almaması bunun bir kanıtı sayılabilir. İktidarın diğer ortağı Schüssel de Avusturya Özgürlük Partisi'ne iktidar imkanı vererek onu "evcilleştirme"yi amaçladığını belirtmiştir⁵⁸.

Sonuç olarak Özgürlük Partisi için bu iktidarın ciddi bir sınav olduğu belirtilmelidir. Bu sınavdan başarılı geçebilmesi için iktidardaki faaliyetlerinde muhalefetteki ırkçı ve demokrasi ile bağdaşmayan, başkalarının haklarını tehdit eden görüşlerinden sıyrılarak hareket etmelidir.

III-Türkiye'de Militan Demokrasi

A-Kavramın Güncelliği

Ülkemizde militan demokrasi anlayışı 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden beri pozitif hukukta yer almakla birlikte, özellikle 1990'lı yılların sonlarına doğru gündemi daha fazla meşgul etmiştir. 1990'lı yıllar Türkiye'nin en fazla siyasal parti kapattığı yıllar olmuştur. Üstelik kapatılan partiler Federal Almanya'da olduğu gibi sadece marjinal partiler değildir. Bunlar arasında TBMM'nde temsil edilen, hatta dönemin parlamentosunda en fazla üyeye sahip olan partiler de yer almaktadır. Bu durum ülkede demokratik rejimin kendisini koruması gereği ile demokratik rejimlerde özgürlüklerin sınırlandırılması sorunu arasındaki ilişkiyi tartışmaya açmıştır.

Aslında militan demokrasi anlayışı, anayasal dayanağını ilk kez Federal Almanya'da bulmasına rağmen, demokratik ülkeler içerisinde en yoğun biçimde Türkiye'de uygulanmaktadır. Federal Almanya'da bu anlayış doğrultusunda şimdiye kadar federal düzeyde sadece iki parti kapatılmış olmasına rağmen, ül-

⁵⁷ Johnson, s. 6

⁵⁸ Kuhn, s. 31

kemizde 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemde sadece üç tane ve 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği tarihten bugüne kadar 10 taneden fazla siyasal parti kapatılmıştır.

Türkiye'de siyasal parti kapatma kararlarının fazlalığı değişik nedenlere dayandırılabilir. Bunlardan birincisi, Batılı anlamda demokrasi ve özgürlükler anlayışından farklı bir anlayış yerleştirmeyi amaçlayan 1982 Anayasası ile ilgilidir. İkincisi, ülkedeki siyasal ve toplumsal sorunlarla ilgilidir. Türkiye'de bir yandan şiddete bulaşmış bir örgüt ile verilen mücadele süreci yaşanırken, bu noktada devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü sıkı biçimde korunmaya çalışılmakta ve bu gerekçeyle siyasal partiler kapatılmaktadır. Diğer taraftan da Anayasa'nın öngördüğü ve genel anlamda laiklik anlayışı ile bazı farklı noktaları bulunduğu için "militan"⁵⁹ olarak nitelendirilen kendine özgü laiklik anlayışı ile bağdaşmadığı için bazı siyasal partiler yasaklanmaktadır. Bunun yanında bir diğer unsur olarak da Türkiye'deki siyasal ortamda farklı görüşlere tahammül edilememesi eklenebilir. Bu nedenle toplumun çoğunluğunun savunduğu görüş ile çelişen, onlardan çok daha farklı olabilen görüşler hemen tehlikeli olarak nitelendirilebilmekte ve sonuçta bunların hukuksal yollardan yasaklanması yoluna gidilebilmektedir.

Tüm bu nedenlerin sonucu olarak ülkemizde militan demokrasi anlayışı oldukça katı biçimde uygulanmakta ve günümüzde halen güncelliğini korumaktadır. Aslında Türkiye'de uygulanan militan demokrasi kimi durumlarda bu anlayışın amaçlarını da aşabilecek boyuta doğru kaymaktadır. Militan demokrasi anlayışı genel olarak "özgürlükçü demokratik düzen"⁶⁰ i, yıkıcı akımların doğurabileceği telafisi imkansız tehlikelere karşı korumayı amaçlarken, Türkiye'deki uygulama kimi zaman mevcut Anayasa ve hukuksal yapıyı korumayı amaç-

lamaktadır⁶⁰. Oysa siyasal partiler mevcut anayasal yapıyı değiştirmeyi amaçlayabilirler. Şiddete bulaşmadan, demokratik usullerle bu değişimi gerçekleştirmek istedikleri takdirde bunların önüne hukuksal engeller getirilmemelidir. Türkiye'deki militan demokrasi anlayışının en fazla eleştirilen ve sorun doğuran özelliği de bu noktadadır.

B- 1982 Anayasası'nda Militan Demokrasi

Özgürlükler ve demokrasi anlayışı konusunda 1982 Anayasası'nın maddelerine bakıldığında çok farklı bir düzenleme biçiminin benimsendiği ilk bakışta hemen anlaşılır. En başta Anayasa'nın Başlangıç kısmı adeta kendine özgü bir demokrasi ve özgürlükler modeli çizmektedir. Burada belirtilen bazı nedenlerle tüm temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilmesi anlaşılmaktadır. 1982 Anayasası'nın hangi demokrasi anlayışını benimsediği doktrinde tartışma konusu yapılmıştır⁶¹. Aslında hangi demokrasi anlayışının benimsendiği konusundaki en sağlıklı karar Anayasadaki özgürlüklerin tabi olduğu hukuki rejim ve bunların uygulamada kazandıkları boyutu tespit ederek verilebilir. Eğer özgürlükler pozitif hukukta Batılı demokrasi anlayışı gibi düzenlenmiş iseler o takdirde bu konuda sorun yok demektir.

⁵⁹ Bkz. Mustafa ERDOĞAN, *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara, 1995 s. 150,158; Bakır ÇAĞLAR, "Türkiye'de Laikliğin Büyük Problemi: Laiklik ve Farklı Anlamları Üzerine", *COĞİTO*, Sayı: 1, Yaz 1994, s. 115-116; Mustafa YILDIZ, "Laiklik ve Anayasa Yargısındaki Boyutları", *Halid Kemal Elbir'e Armağan*, İÜHF Eğitim, Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı, İstanbul, 1996, s. 575

⁶⁰ Önemli olan "özgürlükçü demokratik düzen"i korumak olmasına rağmen Anayasa Mahkemesi 2000 yılında verdiği bir kararda adeta daha geniş bir kapsamı olan "Anayasal düzen"i bu kavramla özdeşleştirip "Anayasa ile belirlenmiş demokratik temel düzen" ifadesini siyasal partilerin faaliyet alanının sınırı olarak tayin etmiştir. Bkz. E.S.: 2000/86, K.S.: 2000/50, K.T.: 12-12-2000, 22-12-2000 tarih ve 24268 sayılı *Resmi Gazete*. Oysa siyasal partiler doğal olarak özgürlükçü demokratik temel düzen ile bağdaşmayan Anayasa hükümlerini değiştirme gayreti içerisinde bulunabilmelidirler. Bu nedenle Yüksek Mahkeme'nin kullandığı kavram çok geniş kapsamlı olup adeta Mahkeme'nin şimdiye kadar olan içtihadındaki durumu gözler önüne sermektedir.

⁶¹ Bkz. Ergun ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku*, Dördüncü Baskı, Ankara, 1995, s. 83; Bülent TANÖR, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri*, TÜSİAD Yay., İstanbul, 1997, s. 96; Erdoğan, s. 12-15; Mehmet TURHAN, "Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri", *Anayasa Yargısı* 8, Ankara, 1991, s. 408-409

Bu bakış açısıyla olaya yaklaşıldığında özellikle bireysel özgürlükler noktasında 1982 Anayasası'nın kendine özgü bir model çizdiği görülür. Çünkü Anayasa'daki tüm özgürlüklerin Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen nedenlerle sınırlandırılabilmesi belirtilmektedir. Bu bağlamda militan demokrasi anlayışının bireysel özgürlükler noktasında etkileyeceği düşünsel nitelikli özgürlükler başta olmak üzere Anayasa'daki tüm özgürlüklerin bu maddede belirtilen nedenlere dayanarak yaşa koyucu tarafından sınırlandırılması mümkündür. Bu durum ülkemizde halen düşünce suçlarının yaygın olmasına ve bunun da Anayasa'yla çelişmemesine imkan sağlamaktadır. Aslında yasa koyucu bu noktada özgürlükleri sınırlandırırken Anayasa'nın 13. maddesindeki "ölçülülük" ilkesi ve "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ölçütüne uygun hareket etmelidir. Anayasa Mahkemesi de bu iki ilkeyi kullanarak özgürlükler rejimini Anayasa'daki katı hükümlere rağmen özgürlükçü boyuta doğru çekebilir. Anayasa Mahkemesi'nin bunu gerçekleştirilmesi demokratik bir rejimdeki işlevinin gereği olarak kabul edilmelidir.

1982 Anayasası'ndaki militan demokrasi anlayışının, siyasal parti özgürlüğü açısından, özellikle 1995 Anayasa değişikliklerinden sonra biraz daha genel standarda yaklaştığı söylenebilir. Çünkü 1995 Anayasa değişiklikleri ile siyasal partilerin uyması gereken ilkeler sayı olarak çok fazla azaltılmasa bile yeniden düzenlenmiş, hatta bunun sonucu olarak doktrinde artık yasa koyucunun bunları genişletmeyeceği yorumları yapılmış⁶², ayrıca bir partinin amaç ve programının bu ilkelere aykırı olması durumunda kapatılması ile eylemlerinin bunlara aykırı olması durumunda kapatılması arasında olması gereken bir ayırım yapılmıştır.

Anayasa'da siyasal partilerin uyması gereken ilkeler sadece siyasal parti özgürlüğünü düzenleyen 68. maddede belirtilenlerle sınırlıdır. Bunların dışında genel sınırlama nedenleri olan 13. maddede belirtilen nedenlerin siyasal parti özgürlüğüne de uygulanacağı görüşü savunulmamaktadır. Aslında hukuk dogmatigi

açısından savunulması mümkün gözükse de bunun siyasal parti özgürlüğünü tamamen ortadan kaldıracığı söylenebilir. Sonuç olarak siyasal parti özgürlüğü sadece 68. maddede belirtilen ilkelerle sınırlıdır. Bu ilkeler de "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesi, "laik Cumhuriyet" ilkesi ve "demokratik Cumhuriyet" ilkesi başlıkları altında toplanabilir.

Günümüzde, siyasal parti özgürlüğü alanındaki uygulamada sürekli parti kapatma yönünde karar verilmesi Anayasa'daki siyasal parti kapatma nedenlerini oldukça genişleten Siyasi Partiler Kanunu'ndan kaynaklanmaktadır. Anayasa Mahkemesi, kapatma davalarında ilke olarak bu kanunu uygulayacağına göre Anayasa'daki sınırları aşan yeni yasaklar getiren Siyasi Partiler Kanunu hükümlerini uygulayarak partileri kapatmaktadır. Oysa kanundaki bu genişletici yasaklar Anayasa'ya aykırıdır. Ancak bunların Anayasaya aykırılığı Anayasa'nın Geçici 15. maddesindeki engel dolayısıyla denetlenememektedir.

1995 yılında siyasal partilerin eylemlerinin belirtilen nedenlere aykırı olması durumunda kapatılabilmeleri için "odak olma" koşulunun getirilmesi ile artık sadece bir üyenin eyleminin Anayasadaki ilkelere aykırı olması durumunda değil, odak sayılabilecek yeter sayıdaki eylemlerin bu amaçla bilinçli ve süreklilik arz edecek bir şekilde işlenmesi gerekecektir. Bu da siyasal partiler için önemli bir güvencedir⁶³.

⁶² Siyasal partilerin "odak olma" koşulu ile kapatılmasını düzenleyen Siyasi Partiler Kanunu'nun 103. maddesinin ikinci fıkrasını Anayasa Mahkemesi iki kez iptal etmiştir. Bkz. E.S.: 1998/2, K.S.: 1998/1, K.T.: 9-1-1998, *AYMKD* Sayı: 34/1. İptal edilen hükmün benzeri yasa koyucu tarafından yeniden çıkarılmış, bunu da başka bir gerekçeyle iptal etmiştir. Oysa Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği hüküm siyasal partilerin kapatılmasını zorlaştırmaktaydı. Bu durum partilerin odak olma koşulu ile kapatılmasını Anayasa'ya sokarak önemli bir güvence getiren 1995 Anayasa değişiklikleriyle amaç olarak paralel bir hükümdü. Anayasa Mahkemesi ise son iptal kararında tam tersi bir bakış açısıyla hareket ederek şu gerekçeye yer vermiştir: "Siyasi partilerin Anayasa ile belirlenmiş demokratik temel düzeni yıkmaya veya önemli ölçüde tehlikeye düşürmeye yönelmeleri söz konusu

⁶² Erdoğan TEZİÇ, *Anayasa Hukuku*, Beşinci Bası, Beta Yay., İstanbul, 1998, s. 323; Sağlam, s. 102-103

Bunun dışında partinin program ve tüzüğünden anlaşılan amacının Anayasa'da belirtilen nedenlere aykırı olması durumunda ise parti hemen kapatılabilecektir.

C-Uygulama

Ülkemizde militan demokrasi anlayışı ağırlıklı olarak etkisini siyasal parti özgürlüğü alanında göstermektedir. Türk Anayasa Mahkemesi de bu konuyla ilgili olarak fazla sayılabilecek kapatma kararları vermiştir⁶⁴. Yüksek Mahkeme devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırılık dolayısıyla 10'a yakın, laiklik ilkesine aykırılık dolayısıyla ise 4 siyasal partiyi kapatmıştır. Bu kapatma kararlarının sadece 3 tanesi 1961 Anayasası'nın uygulandığı dönemde, diğerleri 1982 Anayasası döneminde ve ağırlıklı olarak da 1990'lı yıllarda verilmiştir. Mahkeme açılan kapatma davalarının sadece birkaçında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın kapatma istemini reddet-

miştir⁶⁵. Anayasa Mahkemesi'nin ağırlıklı olarak kapatma yönünde verdiği kararların çokluğu Türkiye'de militan demokrasinin gündemde kalması sonucunu doğurmuştur.

Anayasa Mahkemesi birçok siyasal partiyi "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesi altında ele alınabilecek gerekçelerle kapatmıştır. Mahkeme yapmış olduğu denetimde bu ilke bağlamında çok katı bir içtihat sergilemektedir. Özellikle 1990'lı yıllarda bu ilke bağlamında kapattığı partilerde Güneydoğu'da terör örgütü ile yaşanan sıcak mücadelenin etkisinin olduğu söylenebilir⁶⁶. Anayasa Mahkemesi'nin bu ilkeyi sıkı biçimde koruyucu bir içtihat sergilemesinde ilkenin hukuksal ve siyasal anlamının yanında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve daha sonraki dönemlerinden kaynaklanan tarihsel ve sosyolojik boyutunun da dikkate alındığı belirtilmektedir. Mahkeme'ye göre İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçen Türkiye'de ulus devlet oluşturulmaya çalışılmıştır ve bu bağlamda azınlıklar, milliyetçilik, egemenlik, dil ve benzeri konularda bu ilke önemli bir işlevi yerine getirmiştir⁶⁷. Bu bakış açısı Anayasa Mahkemesi'nin ilke ile ilgili tavizsiz yorumunu etkilemektedir.

Anayasa Mahkemesi bu konuda geliştirmiş olduğu "Devlet 'TEK'dir, ülke 'TÜM'dür, ulus 'BİR'dir" formülünü devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırıktan dolayı kapattığı partilerle ilgili kararla-

olduğunda yaptırım uygulanmasını engellemek ya da önemli ölçüde zorlaştırmak demokratik sistemin özünü bağdaşmaz". Bkz. E.S.: 2000/86, K.S.: 2000/50, K.T.: 12-12-2000, 22-12-2000 tarih ve 24268 sayılı *Resmî Gazete*. Mahkeme'nin bu ifadesinden sanki bu kuralla özgürlükçü demokratik temel düzeni yıkma amacı taşıyan partilerin kapatılmasının yasaklandığı izlenimi çıkmaktadır. Oysa iptal edilen hüküm siyasal partilerin hem üyelerinin hem de yetkili mercilerinin eylemlerini değerlendirerek Anayasa Mahkemesi'ne "odak olma" koşulunun nasıl tesbit edeceğine karar vermede yardımcı olmayı amaçlamaktaydı. Mahkeme'nin bu tutumu aslında sakıncalıdır. Kaldı ki yasa koyucu odak olmanın koşullarını tesbit ederken Anayasa'daki hükmü genişletmemiş, sadece odak olmanın koşullarını tanımlamaya çalışmıştır.

⁶⁴ Türkiyede Doğu Ergil'in belirttiği gibi yozlaşma ve siyasal etkinsizliğin hakim olduğu 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi gibi dönemlerde dönemin tüm siyasal partileri kapatılmıştır. Bkz. Doğu ERGİL, "Identity Crisis and Political Instability in Turkey", *Journal of International Affairs*, Vol: 54, No: 1, Fall 2000, s. 56. Ancak bu durum olağanüstü bir özellik taşımaktadır. Militan demokrasi için asıl önemli olan olağan dönemlerde kapatılan siyasal partilerdir. Bu nedenle yapılacak değerlendirmelerde Anayasa Mahkemesi'nin siyasal parti kapatma kararları esas alınacaktır.

⁶⁵ Kapatma istemini reddettiği kararlar Sosyalist Parti Kararı (daha sonra açılan bir davada bu partiyi kapatmıştır), Demokratik Barış Hareketi Partisi ve Doğru Yol Partisi (Adalet Partisi'nin devamı olduğu gerekçesiyle kapatılması talep edilmişti) hakkında açılan davalar sonucunda verilmiştir.

⁶⁶ Erdoğan Teziç'in bu görüşü için bkz. 12 Şubat 2000 tarihinde kendisiyle yapılan röportaj, "Militan Demokrasinin Militanı", *Hürriyet Cumartesi* s. 9

⁶⁷ Bu konuda örnek siyasal parti kapatma kararı için bkz. E.S.: 1993/1(Siyasal parti kapatma), K.S.: 1993/2, K.T.: 23-11-1993, *AYMKD* Sayı: 30/2, s. 906-914. Anayasa Mahkemesi 1990 yılından sonra verdiği kapatma kararlarının çoğunda da bu tarihsel - toplumsal bakış açısını belirtmiştir.

rın çoğunda kullanmıştır⁶⁸. Bu formülün açılımı olarak bir yandan federal devlet düzenini savunan ya da öneren partilerin faaliyetlerinin hukuka uygun sayılmayacağı, diğer taraftan da bu ülke üzerinde Lozan'da kabul edilmiş olanların dışında azınlık olamayacağı ve bunun sonucu olarak da kültürel hakların mümkün olmayacağı görüşü Mahkeme'nin içtihatlarına egemen olmuştur. Sonuçta bu ilke bağlamında yapılan denetimlerde partilerin soyut önerileri biçimindeki ifadeler bile kapatma nedeni sayılarak mevcut hukuksal - siyasal yapı ile bağdaşmayan öneriler kapatma nedeni olarak görülebilmektedir.

Anayasa Mahkemesi ulusal/üniter devlet ilkesi yanında laik Cumhuriyet ilkesi konusunda da oldukça tavizsiz bir tutum sergilemektedir. Yüksek Mahkeme, verdiği kararlarda, laiklik ilkesinin Atatürk Devrimleri ile birlikte ele alınması gerektiğini belirtmiş ve laiklik ilkesinin bu devrimlerin temel taşı olduğunu oluşturduğunu vurgulamıştır. Bu noktada, Anayasa Mahkemesi'ne göre laiklik ilkesi açısından verilebilecek en küçük bir ödün Atatürk Devrimleri'ni yörüngesinden saptırarak bunların yok olması sonucunu doğurabilir. Anayasa'nın başlangıç kısmında bu nedenle hiçbir düşünce ve mülahazanın Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesi gereği

kutsal din duygularının politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı esasına yer verilmiştir⁶⁹.

Anayasa Mahkemesi bir başka kararında "Türk Devrimi, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen ulusal bağımsızlığın ve çağdaşlaşma hareketinin adıdır ve bu düşünce sistemi 1982 Anayasası'nın temel dayanağını ve felsefesinin oluşturmuştur."⁷⁰ diyerek 1982 Anayasası'nda Atatürk İlke ve İnkılapları'nın ayrıcalıklı yerini vurgulamıştır. Böylece Anayasa Mahkemesi "siyasal alan"ı da Anayasa'nın başlangıç kısmında ifadesini bulan resmi ideoloji ile sınırlayarak, militan demokrasi anlayışının yeni bir formülünü getirmiştir⁷¹. Bu kararlar, laiklik açısından siyasal alan Yüksek Mahkeme'nin ifade ettiği bu resmi Anayasa ideolojisi dışına taşan partilere kapatılmıştır⁷².

Bu ilke bağlamında açılan beş davada Mahkeme, bir istisna dışında kapatma yönünde karar vermiştir⁷³. Kapatma istemini reddettiği karar Demokratik Barış Hareketi Partisi'nin programında yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idari teşkilat dışına çıkarılmasını savunan görüşü dolayısıyla olan kapatma istemi ile ilgilidir⁷⁴. Böylece Mahkeme, aynı program hükmüne yer verdiği için kapatılması yönünde karar verdiği ÖZDEP kararından sonra içtihat değiştirmiş ve bu sayede bu Anayasa'da öngörülen laiklik anlayışı dışına çıkıp onu geliştirmeyi amaçlayan partilerin düşünsel önerilerini kapatma nedeni saymamıştır⁷⁵. Bu olumlu bir gelişmedir. Ancak Mahkeme'nin bu

⁶⁸ Bkz. E.S.: 1995/1 (Siyasi parti kapatma), K.S.: 1996/1, K.T.: 19-3-1996, *AYMKD* Sayı: 33/2, s. 716; E.S.: 1993/4(Siyasi parti kapatma), K.S.: 1995/1, K.T.: 19-7-1995, *AYMKD* Sayı: 33/2, s. 629; E.S.: 1990/1(Siyasi parti kapatma), K.S.: 1991/1, K.T.: 16-7-1991, *AYMKD* Sayı: 27/2, s. 965; E.S.: 1993/2(Siyasi parti kapatma), K.S.: 1993/2, K.T.: 30-11-1993, *AYMKD* Sayı: 30/2, s. 1022; E.S.: 1993/1(Siyasi parti kapatma), K.S.: 1993/2, K.T.: 23-11-1993, *AYMKD* Sayı: 30/2, s. 912-913; E.S.: 1993/3(Siyasi parti kapatma), K.S.: 1994/2, K.T.: 16-6-1994, *AYMKD* Sayı: 30/2, s. 1199; E.S.: 1992/1(Siyasi parti kapatma), K.S.: 1993/1, K.T.: 14-7-1993, *AYMKD* Sayı: 29/2, s. 1166; E.S.: 1996/1(Siyasi parti kapatma), K.S.: 1997/1, K.T.: 14-2-1997, 26-6-1998 tarih ve 23384 sayılı *Resmi Gazete*, s. 71; E.S.: 1991/2(Siyasi parti kapatma), K.S.: 1992/1, K.T.: 10-7-1992, *AYMKD* Sayı: 28/2, s. 803

⁶⁹ E.S.: 1983/2 (Siyasi parti kapatma), K.S.: 1983/2, K.T.: 25-10-1983, *AYMKD* Sayı: 20, s. 362-363

⁷⁰ Aynı karar, s. 364

⁷¹ Bakır ÇAĞLAR, "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi", *Anayasa Yargısı* 7, AYM Yayınları Ankara, 1990, s. 67

⁷² Necmi YÜZBAŞIOĞLU, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, İÜHFY, İstanbul, 1993, s. 181

⁷³ Kapatılan bu partiler Milli Nizam Partisi, Huzur Partisi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi ve Refah Partisi'dir.

⁷⁴ Bkz. E.S.: 1996/3 (Siyasi Parti Kapatma), K.S.: 1997/3, K.T.: 22-5-1997, 2 Haziran 2000 tarihli ve 24067 sayılı *Resmi Gazete*.

⁷⁵ ÖZDEP Kararı için bkz. E.S.: 1993/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.S.: 1993/2, K.T.: 23-11-1993, *AYMKD* Sayı: 30/2

bakış açısını sürdürmesi gerekir. Böylece Türkiye’de kendine özgü laiklik söyleminden çağdaş laikliğe doğru bir geçiş yolu açılacaktır.⁷⁶

Türkiye’deki siyasal parti özgürlüğünün Anayasa Mahkemesi’nin verdiği parti kapatma kararları ile oldukça dar bir yelpaze içerisine hapsedilmesinde sorun, aslında Anayasa’nın siyasal parti özgürlüğünü düzenleyen maddelerinden ziyade, Anayasa’nın bu hükümlerini düzenleyen 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu hükümleri ve bu kanun hükümlerinin Anayasa’ya aykırılığı iddiasını denetlemeyi engelleyen Anayasa’nın Geçici 15. maddesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Siyasi Partiler Kanunu, Anayasa’daki partilerin uyması gereken ilkeleri oldukça geniş biçimde ele alıp yeniden düzenlemiş ve bu süreçte aslında Anayasa’daki ilkelerden çıkarılamayacak olan yeni yasaklar ihdas etmiştir. Nitekim siyasal partilerin Diyanet İşleri Başkanlığı’nı genel idare teşkilatı dışına çıkaramayacağını öngören Siyasi Partiler Kanunu hükmü (madde: 89) Anayasa’nın 68. maddesindeki laik Cumhuriyet ilkesi ile ve yine partilerin Türkiye Cumhuriyeti üzerinde azınlıklar bulunduğunu ileri sürmemeleri, Türk dilinden ve kültüründen başka dilleri ve kültürleri korumak, geliştirmek ve benzeri ülke bütünlüğünü bozucu faaliyetler içerisinde bulunamayacaklarını öngören kanun hükmü de (SPK madde: 81) devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesiyle bağdaşmayan, onları aşan yeni yasaklar niteliğindedirler.⁷⁷

Sorunun diğer boyutu da Anayasa Mahkemesi’nin içtihadıyla ilgilidir. Yüksek Mahkeme öncelikle Anayasa’nın Geçici 15. maddesindeki engeli, Anayasa’nın ikinci maddesinde

yer alan hukuk devleti ve demokrasi ilkeleri bağlamında amaçsal yorum yaparak aşacak biçimde karar vermelidir ya da bunun mümkün olmaması durumunda, Siyasi Partiler Kanunu’nda yer alan bu genişletici yasakları uygulamamanın yollarını aramalıdır. Oysa Mahkeme siyasal parti kapatma davalarıyla ilgili olarak vermiş olduğu kapatma kararlarında, son DBHP Kararı’na kadar genellikle tam tersi bir tavır sergilemekteydi⁷⁸ ve böylece “hak-eksensiz” bir yaklaşım yerine pozitivist ve statükocu bir yaklaşımı benimsemekteydi⁷⁹. Son kararda ise yine Anayasa’ya aykırılığı denetleyip ilgili kanun maddesini iptal edememiş ama en azından bu maddeyi uygulamamanın yollarını aramıştır⁸⁰. Mahkeme’nin bundan böyle bu bakış açısıyla siyasal parti kapatma davalarına yaklaşması özgürlükçü bir açılımın gelişmesine önemli katkı sağlayacaktır.

Aslında Anayasa Mahkemesi, kapatma davalarında Anayasa’nın 68. maddesindeki ilkelerin ihlal edilip edilmediğini kendisi değerlendirmeli ve siyasal parti özgürlüğünün bir güvencesi olarak yasa koyucunun bunları genişletici yasaklarının Anayasa’ya aykırılığına karar vermelidir. Bu süreçte Yüksek Mahkeme 1982 Anayasası’nın özgürlükler noktasındaki kuşkucu tavrının etkisinden sıyrılarak ince-

⁷⁸ Anayasa Mahkemesi’nin açılan kapatma kararlarında 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun kimi hükümlerinin Anayasa’ya aykırılığını Geçici 15. Madde engeli nedeniyle denetleyemediğini belirttiği bazı kararları için bkz. E.S.: 1992/1 (Siyasi parti kapatma), K.S.: 1993/1, K.T.:14-7-1993, *AYMKD* Sayı: 29/2, s. 1137-1139; E.S.:1993/4 (Siyasi parti kapatma), K.S.: 1995/1, K.T.: 19-7-1995, *AYMKD* Sayı: 33/2, s. 623; E.S.: 1996/1 (Siyasi parti kapatma) , K.S.: 1997/1, K.T.: 14-2-1997, 26-6-1998 tarih ve 23389 sayılı *Resmi Gazete*, s. 61-62

⁷⁹ Zühtü ARSLAN, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler”, *Anayasa Yargısı* 17, Ankara, 2000, s. 285

⁸⁰ Bu kararda bir kısım üyeler kanun hükmünü ihmal edip doğrudan Anayasa’yı, diğer bir kısım üyeler ise kanun kuvvetinde kaynak değerinde olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin örgütlenme özgürlüğü ile ilgili maddesini uygulamak gerektiğini belirtmişlerdir. Bkz. E.S.: 1996/3 (Siyasi Parti Kapatma), K.S.: 1997/3, K.T.: 22-5-1997, 2 Haziran 2000 tarihli ve 24067 sayılı *Resmi Gazete*

⁷⁶ Bir görüşe göre Türkiye’de “resmi laiklik” politikanın toplumu laikleştirememesinde bu politikanın sanayileşme, kentleşme ve modern eğitimle desteklenmemesinin etkisi olduğu belirtilmektedir. Bkz. Ergil, s. 61

⁷⁷ Benzer görüş için bkz. Ergun ÖZBUDUN, “Siyasi Partiler ve Demokrasi”, *Siyasi Partiler ve Demokrasi (Sempozyum)*, Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, (Yayın yeri belirtilmemiş), 1995, s. 23; Tanör, *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*, s. 45-46; Sağlam, s. 171-172

leme yapmalıdır. Aksi durumda mevcut hukuksal - siyasal düzenle bağdaşmayan görüşlere sahip olan partilerin özgürce siyasal alanı kullanmalarına imkan kalmayacaktır⁸¹. Ancak bu durum kesinlikle şiddeti savunan, özgürlükçü demokrasiyi yıkmak için çalışan partilerin de siyasal alandan rahatlıkla faydalanabileceği anlamını çağrıştırmamalıdır.

Demokratik rejimlerde siyasal partilerin vazgeçilmez önemi bağlamında bunların kapatılması noktasındaki temel ölçütlerin "Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu" tarafından belirlenmiş olduğu görülmektedir. Komisyon'a göre siyasal parti kapatma yoluna en son çare olarak başvurulmalı, kapatma dışında daha hafif bir önlemlerle bu biçimdeki tehlikeden kurtulmanın mümkün olması durumunda kapatma yoluna başvurulmamalıdır. En önemlisi ise siyasal parti kapatılması ancak bunların doğrudan şiddeti kullanması ya da Anayasa'da güvence altına alınan hak ve özgürlükleri yok ederek böylece demokratik düzeni yıkmak amacıyla şiddeti politik bir tehdit aracı olarak kullanmaları durumunda mümkün olmalıdır. Bununla birlikte bir partinin anayasayı barışçıl yöntemlerle değiştirmeyi savunması kapatma için tek başına yeterli sayılmamalıdır⁸². Türkiye ancak belirtilen ölçütlere yaklaştığı ölçüde, militan demokrasi bağlamında, demokratik rejimin korunması ile siyasal parti özgürlüğünün zedelenmemesi arasındaki hassas dengeyi sağlayabilir.

Sonuç

Militan demokrasi anlayışı ortaya çıktıktan sonra, bir görüşe göre yine de hiçbir düşüncenin ifade ve örgütlenmesine yasaklama geti-

rilmemesi gerektiği; diğer bir görüşe göre militan demokrasi anlayışı gereği özgürlük düşmanlarına özgürlük tanınmaması gerektiği savunulmaktadır. Bu iki görüş bağlamında aşırı akımların yasaklanması gerekir gerekmediği konusunda şu ilginç benzetme yapılmaktadır: Özgürlükleri sınırlamaya pek sıcak bakmayan görüşe göre aşırı görüş sahibi siyasal partileri kapatmak bir anlamda serçeyi topla vurmak gibi ölçsüz bir harekettir. Diğer görüşe göre ise aynen kartopunun büyüyüp çığ olması sonucu dağıtılıp doğuracağı zararlarının engellenmesinin mümkün olmaması gibi, aşırı görüş sahibi partilerin de zamanında yasaklanması gerekir ki ileride demokratik rejimin özgürlükçü niteliğinin korunması mümkün olabilsin⁸³.

Günümüzde her ne kadar özgürlüğü yok etme özgürlüğü olamayacağını savunan görüş çoğu ülkede benimsenmişse de, militan demokrasi anlayışı bağlamında özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda çok dikkatli davranmak gerekir. Özgürlükler ancak çok gerekli olan durumlarda sınırlandırılmalıdır. Aksi durumda özgürlükleri ölçsüz biçimde sınırlandıran kendine özgü bir hukuksal - siyasal düzen ortaya çıkabilir. Bu nedenle militan demokrasi bağlamında demokrasi karşıtı akımlarla mücadelede ve özellikle bunların birtakım özgürlüklerini sınırlandırmada sorun özgürlükçü demokrasiye en az zarar verecek araçlarla çözümlenmelidir. Ancak bu süreçte iktidarı elinde tutanlar mevcut hukuksal - siyasal yapıyı demokratik yöntemlerle değiştirmeyi amaçlayan akımları yasaklamamalıdır. Demokratik rejimlerde düzen barışçıl değişikliklere kapalı olmamalıdır.

Soruna bu bakış açısıyla yaklaşıldığında Türkiye'de militan demokrasinin çok katı biçimde uygulandığı görülmektedir. Böylece "özgürlükçü demokratik rejim"i koruma gereğinin yerini adeta "mevcut siyasal - hukuksal yapı"yı koruma bahanesi almaktadır. Bu durum militan demokrasinin amacı ile bağdaşmaz. Bu nedenledir ki ülkemizde pek çok siyasal parti kapatılmıştır. Bu partilerin önemli bir kısmı eylemlerinden ziyade mevcut Ana-

⁸¹ Ömer Faruk GENÇKAYA, "The Turkish Constitutional Court and Dissolution of Political Parties: Comparative Perspectives", *Suna Kili'ye Armağan*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 178

⁸² "Venedik Komisyonu" olarak da adlandırılan bu birimin 10-11 Aralık 1999 tarihinde kabul ettiği bu görüşleri için bkz. "Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties And Analogous Measures", CDL-INF (2000)1, Madde 3, 5. Bu belgeler <http://www.coe.int> adresinden sağlanmıştır. (22-01-2001)

⁸³ Bkz. Roberts, s. 477

yasa'daki hükümlerle çelişen programlarından dolayı kapatılmışlardır.

Çalışmamızda ele aldığımız ülkelerden militan demokrasiye anayasal düzeyde ilk kez yer veren Federal Almanya, geçmişte kapattığı iki siyasal partiden sonra bugüne dek böyle bir sorunla karşılaşmamıştır. Günümüzde ise aşırı sağcı ve yabancı düşmanı özelliği ile tanınan ve eylemlerinde şiddet unsuruna yer veren bir siyasal partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmasına karar verilmesi ile militan demokrasi anlayışı yeniden gündeme gelmiştir. Eylemlerinde şiddet unsuruna yer vermesi dolayısıyla bu partinin yasaklanması demokrasinin özgürlükçü niteliğini çok fazla zedelemeyebilir; aksine özgürlükleri koruyucu bir işlevi gerçekleştirir.

Avusturya'daki durum ise daha farklıdır. Bu ülkede aşırı sağcı görüşleri ile tanınan ve halkın bir kesiminin oylarıyla iktidara gelen bir partinin bu başarısı değişik ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Söz konusu tepkilerde bu partiye benzer görüşlere sahip olan kimi partilerin geçmişte İtalya ve özellikle Almanya'da bu şekilde iktidarı ele geçirip özgürlükçü demokrasiyi

ortadan kaldırmaları etkili olmuştur. Oysa şu andaki durum biraz daha farklıdır. Partinin görüşleri gerçekten büyük bir kesim tarafından beğenilmeyebilir. Ancak bu görüşleri destekleyenler hiçbir şiddet olayına başvurmadan tamamen demokratik yollarla partilerini iktidara ortak etme başarısını sağlamışlardır. Kaldı ki koalisyon hükümeti programında da özgürlükler için tehdit sayılabilecek hiçbir hüküm yer almamaktadır. Bu nedenle militan demokrasinin devreye girmesi için en azından partinin kimi eylemlerinden hareketle özgürlükçü demokrasi için bir tehdit oluşturduğu noktasında ciddi kanıtların varlığı gerekir.

Nitekim militan demokrasiyi bir ölçüde başarıyla uygulayan Federal Almanya'da, Anayasa Mahkemesi bu biçimdeki bir partiyi kapatma noktasında "eylem" koşulunu aramaktadır. Oysa Türkiye'de de sadece soyut aykırılıkla yetinilmemektedir. Bu durum Türkiye'deki militan demokrasi anlayışını farklı bir konuma çekmektedir. Sonuçta Türk Anayasa Mahkemesi özgürlükçü bir içtihat sergileyememekte ve aslında özgürlüklerin bekçisi olması gerekirken devletin yanında yer almaktadır.

“Bize göre iktisadın 1970’li ve 1980’li yıllarda gösterdiği gelişme, çok sayıda farklı iktisat okullarının varlığını sürdürme görüntüsü; ilk bakışta “..e göre / kişiye-gruba özel bilim”, “senin iktisadın sana, benimki bana”, “farklı adalarda hükümlerini sürdüren cumhuriyetler” diyebileceğimiz, aslında iktisatçıyı rahatsız eden bir görünüm arz etse de, bu görünümün altında, karşılıklı etkileşim / tartışma sayesinde sağlıklı bir gelişme olduğu söylenebilir. Farklı adalar kendi araştırma programları ile iktisadın kapsamını geliştirmeye katkı yaparlarken, anakara olarak adlandırabileceğimiz neoklasik iktisat da, buradan gelen etki ya da eleştirilerle kendini daha yetkin / daha gerçek kılmamanın çabası içindedir.”